

HERALDIKA

Heraldika (všechny kulturní jazyky naší oblasti vycházejí z tohoto kmene: rusky geraldika, francouzsky héraldique, anglicky heraldry, italsky araldica, polsky heraldyka, jen němčina má vedle termínu Heraldik ještě označení domácí – Wappenkunde) je věda, zabývající se studiem znaků – erbů, jejich vznikem, užíváním a vývojem na pozadí obecných vývojových tendencí. Název oboru je odvozen od slova Herold (starohornoněmecký hariowald či pod. termín označoval původně znalce symboliky související s pohanskými božstvy), tj. muž, který byl ve středověku a ještě v raném novověku znalcem erbovních zvyklostí, prověřoval jejich správnost, ovlivňoval jejich vývoj a byl při rytířských kláních i jiných událostech, kde bylo potřeba znalosti jmen držitelů znaků, nevyhnutelně potřebnou osobou. V podstatě šlo o ceremoniáře na panovnických a šlechtických dvorech, ale lze je spatřovat posléze i ve službách měst. V průběhu doby vytvořili i jakousi hierarchii (nejvýše stáli znakoví králové) a v některých státech byly dokonce posléze vytvořeny heroldské úřady, které měly dbát nad zachováváním znakových pravidel a nesměšováním erbů jednotlivých rodů a institucí (zejména v Anglii od r. 1484 dodnes). Vedly také podle potřeby příslušné pomůcky s vyobrazením jednotlivých erbů a se jmény jejich držitelů, tzv. erbovníky.

Znak čili erb (odvozeno od německého der Erbe – dědic, neboť u osob fyzických šlo o znamení dědičné) je původně barevným znamením na zbroji, nejčastěji na štítě, které charakterizovalo určitou osobu a jí podřízenou družinu, v dalším vývoji i jeho vyobrazením užívaným v životě právním, vojenském a společenském. V něm je

erb symbolem a synonymem té které osoby, jejíž vlastnictví a nároky vyjadřuje ve shodě s právním stavem společnosti příslušného teritoria.

Heraldika je k užtku zejména sfragistice, dějinám umění, genealogii, vojenství i všelikým dalším oborům, sledujícím společenský život, příbuzenské vztahy a právní zvyklosti zejména vyšších společenských vrstev v minulosti. Prvním dvěma z nich slouží zejména identifikováním vyobrazení erbů osob a institucí, čímž přesněji zakotvuje vznik stavebních a jiných památek a dokladů včetně majetnictví knih, předmětů užitkových atd., pokud jsou označeny erbem či alespoň erbovním znamením. Genealogii pak umožňuje odkrývat příbuzenské vztahy a svazky, vojenství skýtá poměrně přesně časově fixovatelný pramenný materiál k dějinám zbroje. I dalším disciplinám přináší množství obrazového materiálu (různé nástroje, oděv ap.). Sama o sobě slouží obecné historii především svými výsledky ve zjišťování obecně heraldických (a ovšem rovněž místně a časově podmíněných) zvyklostí různých právních okruhů. Tím přispívá i k prohloubení pohledu na různé složky vývoje institucionálního a vojenského, nehledě už vůbec k tomu, že je zajímavým a leckdy ne nedůležitým fenoménem kulturních a sociálních dějin evropského vývoje od doby vrcholného středověku. Neboť v jiných kulturních oblastech a epochách – přes různé paralelní jevy – nemá kategorie evropských erbů srovnatelné instituce.

Dějiny heraldiky lze v zárodečné formě sledovat již od pozdního vrcholného středověku, byť tam byl kladen důraz především na praktickou složku problematiky. Proto se touto problematikou zabývali zejména právníci. Nejstarším teoretickým spisem je dílo curyšského kantora **Konráda de Mure** z doby kolem r. 1245, zvané *Clipearius Theutonicorum*, dále pak juristická rozprava významného právníka **Bartholomea de Saxoferrato**, *Tractatus de insigniis et armis* z poloviny 14. století či posléze práce **Jana z Kreuzburgu** zv. *Rothe*, durýnského rodáka a písaře v Eisenachu, který ve svém rytířském zrcadle pojednává i o otázkách heraldických. Rozsáhlou „odbornou“

literaturu té doby má ovšem i oblast francouzská a další, kde jsou však poměry značně odlišné od střední Evropy. Leccos také přináší v souvislosti s genezí jednotlivých erbů různá díla básnická, zejména ovšem poezie rytířská, i když je tu potřebí velké opatrnosti vzhledem k fabulační a interpretační nevázanosti a invenci jejich autorů. Značná pozornost byla průběžně věnována i důležitým aspektům juristickým. Heraldické bádání se pak věnovalo zejména sběru materiálu, navazujíc na středověké erbovníky, které první začaly soustavněji shromažďovat materiál. Byl to zejména **Johann Siebmacher**, jehož *Wappenbuch* z r. 1596 se stal základem stále rozšiřované edice, která posléze nese už jen jeho jméno, až v letech 1854–1961 pod názvem *J. Siebmacher's Grosses und allgemeines Wappenbuch* vyšlo prací mnoha specialistů řady generací 101 svazek nejrozsáhlejšího díla světové heraldické literatury. Dílo je do značné míry členěno teritoriálně (Čechy, Morava a Slezsko tu mají po jednom svazku), částečně i institucionálně (jeden svazek je např. věnován univerzitám ap.). Teprve však *General-Index zu den Siebmacherschen Wappenbüchern*, vydaný v r. 1964 **Hansem Jäger-Sunstenauem**, jeho bohatství plně zpřístupňuje.

První pokusy o systematické zvládnutí látky se objevují od 18. století. Zmínku si zaslouží zejména příručka **Johanna Christopha Gatterera** *Abriss der Heraldik* z r. 1765. Jako pomocná věda historická v plném smyslu toho slova, tj. ve výrazném kontextu historickém – i když amatérský a sběratelský podtext se tu objevuje stále a nabývá v řadě souvislostí stále širší uplatnění – se pak fixuje od poloviny 19. století. Na první spis **Karla Mayera z Mayerfelsu** z r. 1857 navazují práce **Felixe Hauptmanna**, **Ericha Gritznera**, **D. L. Galbreatha** a dalších, až k **Franzi Gallovi**, **Walteru Leonhardovi** a **Michelu Pastoureauovi** v době současné.

Heraldická literatura v českém kontextu začíná rovněž už ve středověku. Na počátku stojí *Kronika* tak řečeného **Dalimila**, která přináší řadu heraldických pověstí z oblasti heraldiky státní i šlechtické, leckdy ovšem spíš zavádějících. Na počátku novověku shromáždil

mnoho materiálu zejména **Bartoloměj Paprocký z Hlohol** (1540–1614), Polák, který z politických důvodů odešel z vlasti na Moravu a je autorem mnoha spisů. Nás z nich zajímají tři, v nichž mj. věnuje mnoho pozornosti vedle genealogie právě otázkám heraldickým. Jsou to: *Diadochus id est successio*, jinak Posloupnost knížat a králův českých, biskupův a arcibiskupův pražských a všech tří stavův z r. 1602, *Zrcadlo slavného markrabství moravského* z r. 1593 a *Štambuch slezský* z r. 1609. Heraldika se pěstovala dlouho výlučně jako disciplína materiálová bez jakéhokoliv pokusu o zevšeobecnění či zasazení do širších souvislostí historických. V 19. století vznikají soukromou iniciativou velké genealogicko-heraldické rukopisné sbírky, chované dnes většinou v archivech (především ve Státním ústředním archivu a v Archivu Národního muzea v Praze a Zemském archivu v Brně). V druhé polovině 19. století byly publikovány různé menší i větší materiálové celky, a to zejména z hlediska historického. Objevují se ale i velké práce systematizující, ať pokud šlo o soustavu heraldických předpisů (**Vojtěch Král z Dobré Vody**, později **Karel Schwarzenberg** a další), přinášející jejich kombinaci s českou heraldikou (**Martin Kolář – August Sedláček**) či pouhou evidenci (zejména August Sedláček ve svých *Hradech, zámcích a tvrzích království Českého* a v množství hesel v *Ottově slovníku naučném*). Teprve **Václav Vojtíšek** se však od druhého desetiletí 20. věku vydal novým směrem a metodické otázky heraldiky zodpovídal v úzké vazbě s konkrétním historickým vývojem, čímž tento obor povýšil na plnohodnotnou vědu a s nárokem na samostatný život. Činil tak zejména na poli heraldiky městské a státní, které se pak staly hlavním předmětem dalšího bádání.

Vzhledem k tomu, že podstatou heraldiky je rozbor, popis a tvorba obrazového materiálu (ovšem specifického charakteru), i když svázaného četnými předpisy, jsou různé aspekty heraldiky vázány na kritéria estetická, a tak se některé složky přimykají spíše k užitému umění té které doby. Z tohoto pohledu se heraldika rozpadá na několik autonomních celků, které se ovšem navzájem různě podmiňují

a doplňují. Je to především blasonování, tj. popisování znaků podle pravidel heraldické řeči. Název je odvozen z francouzského *le blason* = erb, znak – francouzština vůbec měla pro obecnou heraldickou terminologii základní význam. S blasonováním pak úzce souvisí kreslení erbů podle heraldických předpisů. Druhou složkou je historizování, tj. výklad dějin a vývoje konkrétního znaku či znaků a jejich kritizování, tj. rozbor a posouzení. Tomu odpovídají tři složky heraldiky, tj. znakové umění (zavedený termín německý *Wappenkunst*), vlastní nauka o znaku (*Wappenkunde*) a znakové právo (*Wappenrecht*). Pro heraldická studia, ať ve smyslu pomocných věd historických, či obecněji historickém, mají podstatný význam druhá a třetí složka, z první pak její historický aspekt. Důležitost heraldiky jako pomocněvědné disciplíny klesá úměrně poklesu její vypovídací schopnosti nenahraditelné jinými prameny. Proto lze obecně konstatovat, že převaha jejího uplatnění je ve středověku, jen v některých aspektech atribučního charakteru i později. Jinak jde v současnosti o záležitost už značně okrajovou, která se stává doménou milovníků erbovního umění ať z důvodů genealogických či obecně sběratelských.

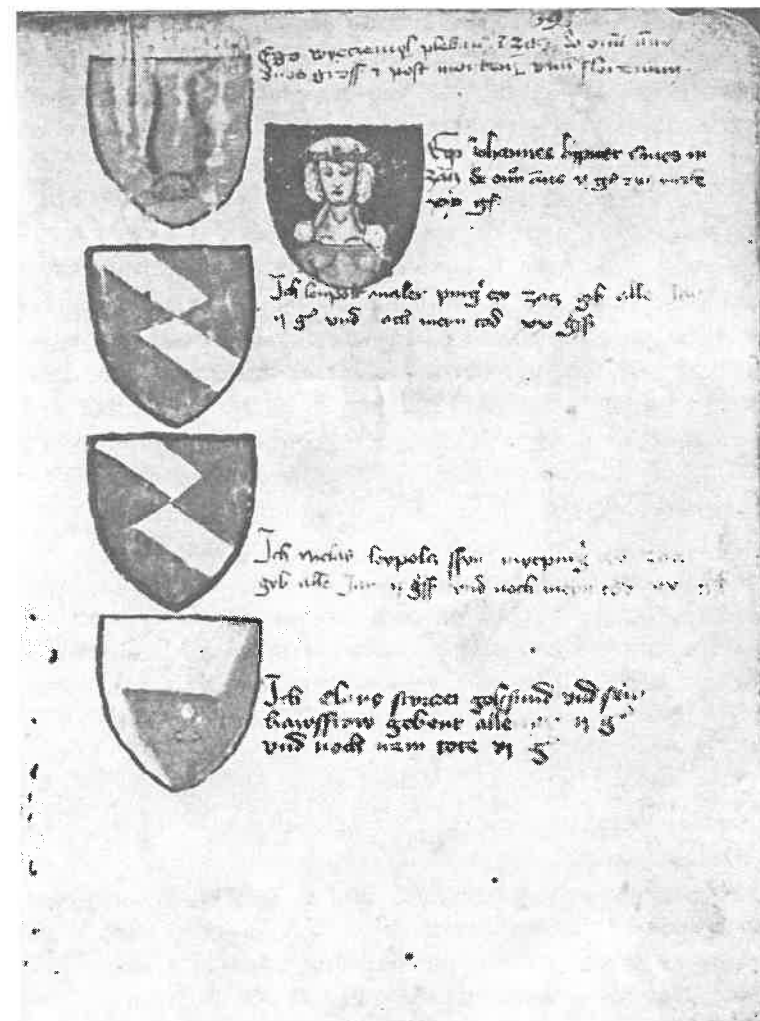
I když právo držet – či jak se dříve říkalo vést – znak nebylo zpočátku vůbec omezeno a teprve od pozdního středověku si jeho udělování vyhradil příslušný suverén, přesto se z praktických důvodů omezovalo už od počátku na ty vrstvy obyvatelstva, kde mohlo mít nějakou funkci – nejdříve vojenskou, pak právní. Znakové právo lze pak formulovat jako právo nositele příslušného erbu na vlastní znak, který je jeho výlučným vlastnictvím, k němuž má dispoziční právo včetně možnosti jeho dědění, prodeje či propůjčení. Erb sám je jeho označením v různých otázkách právních, zejména jako doklad vlastnictví či nerealizovaných, ale vznášených nároků (tzv. *Anspruchswappen*) ap. Schopnost vést erb měly jednak osoby fyzické od nejvyšších představitelů světské a církevní feudalit až k nejnižším šlechticům, k nimž se později připojovali erbovní měšťané (tzv. erbovníci) a v omezenější míře i erbovní sedláci, a jednak oso-

by právnické, tj. nejdříve různé státní útvary, města a jejich složky, rozličné další korporace (cechy, ale i nižší správní orgány státní správy, církevní instituce počínaje papežstvím přes arcibiskupství, biskupství, kapituly až k církevním řádům, jednotlivým konventům, ba až k farním zařízením, i když tam se nejčastěji objevují znaky světských patronů a jiných dobrodinců).

Když se uzavřela epocha spontánně přijímaných erbů, bylo jejich udělování příslušným suverénním či jím pověřeným orgánem vázáno na zásluhy nejrůznějšího rázu, zejména vojenské či hospodářské. A to se týkalo i případů tzv. *polepšování znaků* dalšími atributy či výměnou barev za kovy a obráceně i jejich tzv. zhoršování. V době úpadku heraldiky v novověku docházelo v hojné míře i k zakupování šlechtictví či k jeho udělování za zásluhy hospodářské, vojenské, politické a kulturní, nejnověji někde i za zásluhy sportovní a tím i práva držet erb (tzv. Briefadel). S tím souvisely u nás zejména na sklonku 19. a počátku 20. století i různé genealogické podvrhy nově „odhalovaného“ šlechtictví, zejména na základě náhodné či vymyšlené shody jmen, z nichž někdy vyplývaly i možné výrazné bezprostřední hospodářské výhody ve formě účasti na některých nadacích ap.

Heraldické prameny jsou velmi rozmanité povahy i kvality a protože vlastních erbů na štítu je dochováno relativně velice málo, musí se brát v úvahu nejenom samotné erby – ať tesané, či samostatně malované – nýbrž i jejich druhotný výskyt a posléze i prameny písemné. Vedle děl právnických (důležitých pro řešení obecných otázek) a básnických (podávajících leckdy nejen zevrubný popis, ale i genezi konkrétních erbů, i když často zcela nereálnou) jsou důležitá především erbovní privilegia, kde vedle barevných vyobrazení (ta ovšem patří do skupiny druhé) najdeme zevrubný popis udělovaného erbu.

Obrazový druhotný materiál je velice rozmanitého charakteru a lze jej dělit podle systematičnosti, s níž byl sestavován, i podle vypovídací schopnosti, neboť zdaleka ne vždy je s to zachytit všechny podstatné atributy. Snad by bylo možno navrhnout následující třídění:

50) Erbovník v rukopisu bratrstva sv. Kryštofa na Alberku z doby kolem r. 1400, tzv. Codex Figdor, přinášející i znaky českého původu

1. Vlastní erby užité pro vojenské účely na zbroji všeho druhu a tesané, ryté či malované pro účely právní jako doklad vlastnictví. Zatímco první skupina je velmi omezena jak druhově, tak časově, druhá je naopak neobyčejně rozmanitá, protože tam patří nejen tesané erby na architektuře, ale i erby malované a jinak uplatněné v interiérech, kde ovšem mohou znamenat i označení donátora (např. v církevním umění), nebo zdůrazňovat jiný specifický vztah, který je třeba odhalit. Tak je tomu zejména u svébytné kategorie znakových galerií, které jsou někdy ovšem jen pamětním dílem a musí být tedy jinak hodnoceny než galerie erbů, vznikající současně s příslušným dílem. Do této skupiny patří pak i erby malované na různých dalších uměleckých předmětech, ale i jako vlastnický doklad u rukopisů ap. S výjimkou některých produktů uměleckého řemesla a sochařství (tu jsou zvlášť důležité náhrobníky všeho druhu) šlo vesměs o barevné zachycení erbů, i když už původní polychromie nemusí existovat, či může být různými opravami porušena. Patří sem i znaková privilegia s malbou erbu, zakládající určitou normu. Jsou ojediněle sledovatelná od 14. století: v prostředí nešlechtickém je za nejstarší znakovou listinu (zv. též *armales*) považována listina Ludvíka Velikého uherského pro město Košice z r. 1369. U nás takové listiny existovaly obecně od doby Jana Lucemburského, i když dochované originály jsou až doby Václava IV. S nárůstem písemností tohoto typu se objevují v příslušných kancelářích i specializovaní úředníci zvaní inspektoři erbů a pochopitelně i specializované pomůcky pro evidenci tohoto materiálu.

2. Vyobrazení erbů na výsostných atributech jejich držitelů. Jde o nejrozsáhlejší materiálovou skupinu a patří sem v podstatě dvě skupiny pramenů, totiž znakové pečeti a mince. V obou případech může být znak nebo jeho část hlavním či aspoň podstatným atributem pečetního nebo mincovního obrazu, může ale jít též jen o atributy doprovodné, což je z hlediska jak vypovídací schopnosti, tak autentičnosti zcela vedlejší. Důležitější je, že tyto nepochybně původně v kresbě autentické, i když leckdy vzhledem k velikosti i špat-

nému dochování nejasné a v případě nepřítomnosti popisu nebo korelace nezařaditelné symboly postrádají barevnost. Jejich identifikace je pak někdy značně problematická; stačí si uvědomit např. pět variant vítkovské pětilisté růže, rozlišované jen barvou. Nicméně i tak jde o zcela základní pramen pro celou disciplínu.

3. Poslední skupinu tvoří materiál neúředního charakteru, který může evidovat jak jednotliviny, tak celé menší i větší soubory, aniž je nutno předpokládat jejich logickou či genetickou souvztažnost. Může jít např. o užití znaků jako grafické ozdoby ap., ale zejména se jedná o tzv. *erbovníky*. Erbovníky jsou větší či menší soubory zpravidla barevně zobrazených erbů s uvedením jmen jejich držitelů, obvykle ve formě knihy, ojediněle i svitku. Erbovníky většinou vznikaly jako soukromé pomůcky jednotlivých heroldů, a proto mají dost libovolný, i když většinou teritoriálně omezený rozsah. Zejména tu jde o erby šlechtické. Rámcově se dělí na erbovníky generální, institucionální, příležitostné, tříděné (čímž se myslí řazení podle heraldických figur) a marginální (znaky jsou jen doprovodem literárních děl). Erbovníky jsou doloženy pro dobu od konce 12. do 16. století. Pro středověk jich dnes známe asi 350 kusů. Z toho je cca 130 anglických, 80 francouzských, 60 německých, 30 vlámských a 20 italských a španělských. Za nejstarší známý (ale jen v novodobém popisu dochovaný) je považován erbovník účastníků korunovace krále a pak císaře Oty IV. v r. 1198. K nejproslulejším patří tzv. Heidelberský písňový rukopis z doby krátce po r. 1300, zvaný též *Kodex Manesse*, kombinující písňovou tvorbu s integrální heraldickou výzdobou, Curyšská znaková pole z let 1335 až 1345, *kodex herolda Gerleho* s více než 1800 vyobrazeními znaků z let 1370–1387, uložený dnes v Bruselu, nebo erbovník slezského rytíře Konráda z Grünberku z r. 1483. Z českomoravského prostředí takové erbovníky nemáme, jen z novověkého popisu víme o tzv. *Aula Caroli IV.*, která zřejmě pocházela z druhé poloviny 14. století.

Druhou skupinou jsou erbovníky, které vznikly organicky a shromažďují znaky osob, příslušejících k určitému společenství. Z nej-

známějších to jsou tzv. knihy poslů špitálního bratrstva sv. Kryštofa na Arlberku. Tři dodnes dochované svazky z doby kolem roku 1400 obsahují erby těch osob, které se uvolily přispívat na provoz špitálu. Skoro všechny výše uvedené erbovníky přinášejí ve větší či menší míře i doklady českého původu, a to počínaje erby státními až po heraldiku měšťanskou.

Znaky byly původně praktickým zařízením vojenským, které vzniklo v druhé čtvrtině 12. století v souvislosti s rytířstvím, ale zřejmě méně, pokud vůbec, s novými způsoby vedení boje na křížových výpravách. Setkáme-li se výjimečně i s erby z dob starších (jako např. Karla Velikého), jde vesměs o mladší výtvoř, které jim byly připsány dodatečně. Znamení určité nižší vojenské jednotky pro polní účely mělo tvar barevného praporce, korouhve či pod., nicméně bylo potřebí v nějaké formě včlenit zřetelně do příslušného společenství i jednotlivé bojovníky. Právě proto byl na jeho zbroj (lze připomenout, že v němčině slovo Wappen je přímo odvozeno od Waffen = zbraň) vymalován symbol, který přináležel příslušnému vedoucímu činiteli takového oddílu. Starší a jednorázově i nověji se objevující názory o tom, že heraldika je doložena už u národů starověkých, je třeba důrazně odmítnout. Pokud se přece vyskytnou některé starší doklady příbuzného charakteru, jde pouze o jevy analogické v jednotlivostech a stejně tak je tomu i pokud jde o vybavení protivných vojsk nekřesťanských. Původní znamení na korouhvích byla tedy přenášena na různé části zbroje, především na štíty, kde se pak definitivně usídlila, a tak se postupně nejčastěji užívané odznaky stávaly atributem určitého feudála. V bezprostředně následující době byly tyto vojenské symboly přeneseny i do sféry právní a správní a staly se atributem konkrétního zeměpána a jeho teritoria. Původně byly erby rázu ryze osobního, ale záhy se jejich držba stávala dědičnou v souvislosti s tím, jak se znak a jeho užívání postupně šíří i ve sféře právní, ovšem jen mezi svobodným obyvatelstvem. Hovoří se přitom přímo o schopnosti držet znak. V tom, je např. rozdíl ve srovnání se sfragistikou, kde možnost užívání pečeti nebyla

ani v počátcích omezována, byť byla pochopitelně limitována praktickou potřebou.

Postupně k tomuto základnímu kádru přistupovaly i různé instituce, především státní útvary – země, na něž přecházely zpravidla znaky jejich původních vládců, a pak města a instituce církevní. Od konce středověku byly erby udělovány stále hojněji nejen osobám povyšovaným do šlechtického stavu, ale šířily se i v dalších vrstvách společnosti, např. ve vzdělaneckých kruzích. Dochází postupně k úpadku heraldiky, k němuž ovšem přispěly i jiné skutečnosti, především zánik rytířské kultury, spojený se základní změnou ve způsobu boje – uplatněním střelných zbraní. Stále častější jsou znaky občanské, které nenavazují na historické kořeny středověké heraldiky. Sociální převraty posledních staletí a právní zrovnoprávnění všech osob před zákonem pak způsobily, že šlechtické znaky ztratily svou váhu a značnou část svého dosavadního uplatnění. V menší míře postihl tento vývoj erby institucionální, pokud epochu feudalismu vůbec přežily. Diferencovaně se to týká institucí církevních, v menší míře měst a teritoriálních celků, i když odstranění státní roztržitosti způsobilo, že kompetence těchto držitelů byly podstatně omezeny. Svou původní hodnotu si ještě nejspíš udržují znaky státní a komunální, i když prodělávají také řadu změn.

Právo k určitému znaku patří členům rodiny, u nichž se tento nárok dědí, pokud není z nějakých důvodů jeho držba přerušena (levobočkové ap.). Zatímco ve starší době se znak udržoval zpravidla ve své jednoduché podobě, v dobách mladších docházelo často u jednotlivých členů rodu k individuálním rozšířením a úpravám podle bezprostředních příbuzenských vztahů. Vdané ženy pak zpravidla kombinovaly znak své rodiny se znakem rodiny manželovy, ale užívaly i tzv. znaku aliančního, tj. samostatného znaku svého a znaku manželova, které byly uvedeny do vzájemné souvislosti tím, že byly k sobě orientovány a vytvářely tak svým způsobem vyšší celek.

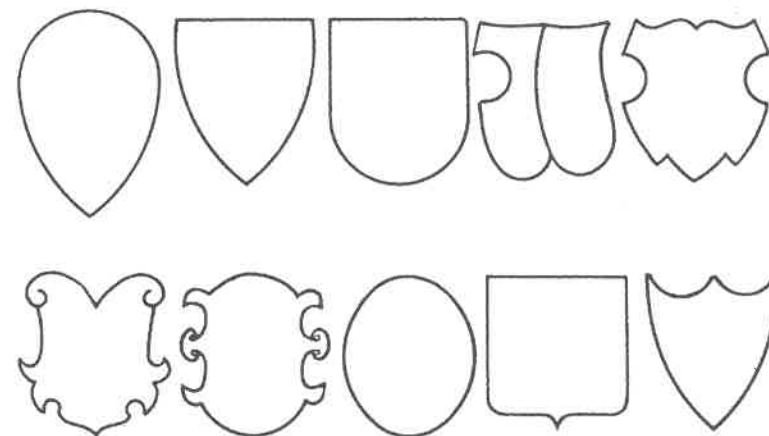
V průběhu vývoje heraldických zařízení se nejen měnil umělecký projev vlastních tvůrců erbu a jejich dalších atributů v souvislosti se

změnami slohového výrazu té které doby. ale zároveň se přecházelo od znaků jednoduchých a zřetelných, jak je vyžadovaly prvotní účely vojenské, ke znakům složitým až nepřehledným. Svůj vývoj ovšem prožívaly i základní části erbu a to i v době vlastního rozkvětu heraldiky. Následující charakteristika některých forem částí znaku neznámá, že by šlo o kanonizované jevy. Má podat pouze rámcovou informaci, postihující jen základní rysy vývoje.

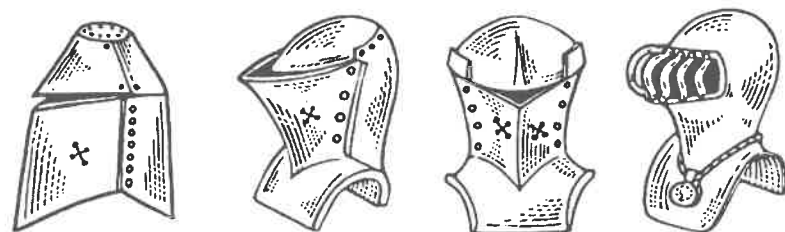
Už u samotných *štítlů* lze pozorovat, že nejdříve jsou doloženy protáhlé štíty normanské, nahoře zpravidla zaokrouhlené a dole zašpičatělé (v pozdním středověku se k tomuto tvaru do jisté míry vracejí tzv. pavézy, které našly výrazné uplatnění zejména v husitství), chránící celou postavu pěšího bojovníka. Ty už jsou ve 13. století vytlačeny štítem raně gotickým, který má strany zhruba stejně dlouhé a zpravidla mírně vypouklé, dole pak vytváří špičku. Naproti tomu pozdně gotický štít při zachování přibližně stejných proporcí své strany vyrovnává, přičemž dolní strana má zaoblený či uprostřed zašpičatělý tvar. Pozdně gotické turnajové terče mají pak po jedné a někdy i po obou stranách výřez pro zakládání kopí. Vedle nich se sporadicky již od konce 14. století objevují kulaté štíty, ženy od 15. století používají občas buď štíty kosočtvercové (routovité) nebo čtvercové, postavené však na jeden z vrcholů. V době barokní se pak objevují leckdy štíty různých atypických tvarů, jež vyhovovaly tehdejšímu dobovému vkusu.

I když štít sám o sobě byl už úplným znakem, přesto je v heraldice dosti brzy doprovázen dalšími atributy, především helmem a klenotem. Helm je zpravidla situován na štít, zatímco klenot je plastikou heraldickou figurou helmu a často opakuje vlastní náplň erbu. Mají ovšem stejné prostorové orientace. Tyto prvky se objevují poměrně záhy, další se dostávají v průběhu vývoje. Ještě ve 13. století to jsou tzv. *přikryvadla* (fafrnochy), což je původně z helmu splyvající rouška, jejímž smyslem bylo chránit při vojenských taženích kov před žárem jižního slunce. Třepení na fafrnochu symbolicky svědčí o aktivní účasti v bojových střetech. Dalšími atributy byli *strážci*

a *držitelé štítu*. Strážci stáli mimo erb, nebyli s ním v bezprostředním kontaktu, držitelé se ho naopak dotýkali, drželi ho. Později přistupuje *plášť* či *stan*, na něj se štít kladl, *praporce*, *hesla* (devízy), *koruny*, *klobouky*, *čepice*, *řády* a *vyznamenání* atd., nazývané honosnými kusy. Mezi ně patří zmíněné už řádové dekorace (řád event. se stuhou), pak hodnostní odznaky zejména duchovenské (berla, či kříž za štítem ap.). Praporce (všelijak členěné, zejména banderia a gonfannony) se užívaly hlavně ve vojenství i při reprezentaci též samostatně. Posléze se od heraldiky odpoutaly a v novověku se staly symboly různých institucí, především ovšem státních útvarů, kde se jim dostává příslušných vysokých poct. Často jsou fixovány na základě starších heraldických tradic, jak pokud jde o obraz, tak zejména pokud jde o barvy.

51) Rámcový vývoj štítu a) normanský b) raně gotický c) pozdně gotický d) terčový či turnajový e) renesanční

52) Vývoj helmu /přilby/ a) kbelíkový b-c) kolčí d-e) turněřský

Při tom všem v podstatě platí, že čím jsou znaky bohatší a složitější, tím jsou mladšího původu. Při jejich popisování je ovšem třeba dbát heraldických zvyklostí a terminologie a především toho, aby se postupovalo od podstatného k přídavným atributům, a pak si uvědomit, že údaje o pravé a levé straně se uvádějí vždy z hlediska vlastního znaku, tj. osoby, která stojí jakoby za ním (jde tedy o údaje opačné, než se jeví osobě na znak se dívající).

Další atributy není možné v tomto krátkém přehledu konkrétněji sledovat. Stručnou výjimku je třeba udělat jen u helmu (přilbice). Ten prochází rovněž dlouhým vývojem a jeho typologie musí být v souladu s tvary vlastního štítu. Tak štítu normanskému odpovídá helm hrncový, gotickému kbelíkový nebo kolčí, turnajovým turněřský.

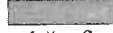
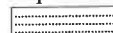
Základem znaku jsou *erbovní znamení*, i když existují ojediněle i tzv. štíty prázdné, obsahující pouze barvy. Erbovní znamení pak rozecnáujeme dvojího druhu:

1. Heraldické kusy, čímž jsou míněny různé geometrické tvary či barevná pole celého štítu. Nejjednodušší jsou různá dělení štítu, jako je půlení nadél, příčné, čtvrcení, vyčlenění vrchu štítu, jeho paty či dělení kolmo (tj. zleva nahoře doprava dolů), šikmo (zprava nahoře doleva dolů), na pokos křížením (spojující oba předchozí), špicemi horizontálně či příčně. Další kombinací čar lze dostat mimořádně

velké množství variant, které tu není možno zachytit ani ve zkratce. Lze proto jen říci, že tak vznikají kůly (dvěma svislými čarami), břevna (ze dvou vodorovných), pruhy (šikmo kladené), které mohou být ovšem dále zdobené. Jejich počet může být multiplikován – pak se udávají číselně. Počet čar musí být ovšem sudý. Je-li lichý, uvádějí se čáry. Kombinací těchto všech prvků vznikají různé složitější útvary, které vesměs mají své specifické označení, jako např. heraldický kříž (vzniká spojením kůlů a břevna), ondřejský kříž (vzniká jeho pootočením o 45°), krokev (spojením obrysu dvou špicí), šachování pak proložením více než tří svislých a tří vodorovných čar, cimbuří atd. Některé heraldické figury však nemusí mít vždy návaznost na okraje štítu – pak se nazývají volnými (jsou to zejména kříže a pruhy).

2. Obecná znaková znamení jsou vzata z přírody a konkrétního života nebo jsou jejich fantastickými variantami. Zpravidla pole znaku více nebo méně vyplňují, aniž se dotýkají okrajů štítu. Variabilita těchto útvarů je sama o sobě značná, v podstatě neomezená, i když nejběžnější tematika se velmi často opakuje. Přitom je třeba mít na paměti, že vlastní rozmanité umělecké ztvárnění jednotlivých předmětů, zvířat atd. je heraldicky zcela druhotné a není v žádném případě podkladem pro nějaké rozlišování. Provést ve stručnosti nějaké systematické třídění je zcela nemožné a tak lze jen konstatovat, že základní skupiny jsou dvojího druhu. Jednak jsou to obrazy živočichů, jednak předmětů. V obou případech je třeba si uvědomit, že se objevují nejen v celistvosti, ale neméně často i ve větší či menší části (člověk, jeho ruka či pěst; zvíře, jeho půlpostava, drápy, hlava atd.; kolo či jeho části, strom či ostrv atd.). Lidská hlava v první skupině je s výjimkou dominantních postav katolického náboženství užívána v obecné rovině a typologii charakterizované barvami či oblečením (tedy král, rytíř, biskup, mnich, ale i mouřenín atd.), nikoliv rysy obličeje. Další oddíl tvoří zvířata reálného světa či vymyšlená, chápána zejména jako symboly určitých rytířských ctností (síla, odvaha, věrnost ap.), které byly odvozovány z křesťanské symboliky či

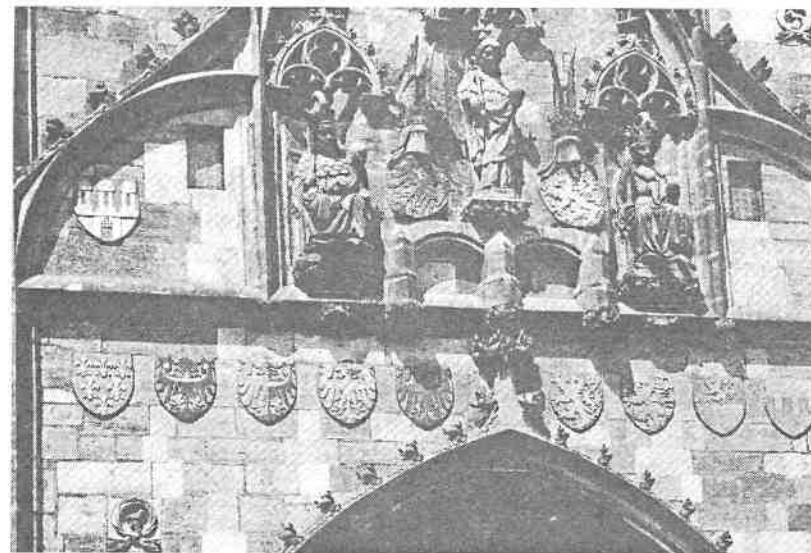
z obecného povědomí doby. Výběr těchto figur byl v podstatě aspoň zpočátku zcela libovolný, a proto tu nelze hledat žádnou logiku či zákonitost, pokud nejde o doklady vízící se k predikátu příslušného rodu, kdy někde byla návaznost od jména či sídla ke znaku a obráceně. Z bájeslovných zvířat s zejména ptáků, jsou nejčastěji drak, saň, bazilišek, pták Noh. Jejich vzájemná odlišnost je zřetelně respektována některými atributy (hlava, počet nohou ap.). Obdobně je tomu s flórou všeho druhu. Pokud pak jde o předměty, jsou to takřka všemohoucí doklady specializované lidské činnosti, z nichž nejčestnější místo mají nástroje válečné a stavby, řidčeji schematizované přírodní jevy. I za jejich užíváním se skrývá symbolika či náznaky, které se nedají s větší určitostí dešifrovat.

Variabilitu znaků a jejich znamení zvyšuje užívání barev a kožešin. Barvy se dělí na barvy ve vlastním slova smyslu, jimiž jsou černá (schematicky v nebarevných vyobrazeních značená mřížováním) či prostým vyplněním prostoru , červená (kolmé šrafování), modrá (vodorovné šrafování), zelená (šikmé šrafování zleva doprava) a méně často nachová (šikmé šrafování zprava doleva), a na kovy tj. zlato – žlutá (tečkování) a stříbro – bílá (čistý prostor). Jako kožešiny jsou v heraldice užívány hermelín (hranostaj) a popelka, většinou ovšem mimo vlastní štít. V různých dobách, zejména pak za úpadku heraldiky, se objevují ojediněle i další barvy a není vždy respektováno ani základní pravidlo, že na sebe nemají navazovat různé barvy ani kovy, nýbrž že se mají kombinovat kov s barvou a opačně. Přitom platí, že změnou barev či výměnou za kov dochází k tzv. polepšení erbu, jehož může být dosaženo i jinými způsoby, jako je např. udělení závažnějšího obecného znakového znamení, jeho znehodnocení či rozmnožení přidáním dalších atributů, zejména ze symboliky toho, kdo polepšení činí.

Rovněž tak lze úpravami naznačit nelegitimní původ konkrétního nositele erbu (což se stávalo nejčastěji vynecháváním některého z prvků ve znaku otcově, šikmým pruhem přes štít nebo vůbec přijí-

tím nového znaku). V našem prostředí ve starším období však podobné doklady nemáme. Za ponížení erbu se považuje posléze opačný postup než jeho polepšení, popřípadě se používá mřížování stávajícího heraldického znamení.

Ačkoliv se heraldika rozšířila záhy po celé křesťanské vzdělanosti západní i východní, přesto mají jednotlivé oblasti svá specifika – i dost výrazná – která jinde nenajdeme či která se tam dostávají druhotně v souvislosti s migrací některých rodů; u nás zejména s přílivem cizí šlechty v 16. a hlavně 17. století po porážce českého stavovského povstání, když se tu usídlily i početné rodiny italské a španělské. Původní česká heraldika spadá v tomto smyslu do heraldiky středoevropské, v jejímž rámci má i své některé charakteristické rysy.

53) Znaková galerie zemí, kterým vládli Karel IV. a Václav IV., umístěná na východní fasádě staroměstské mostecké věže v Praze z 80. let 14. stol.

První doklady české heraldiky se objevují u českých přemyslovských panovníků. Ti jako svůj nejstarší znak měli tzv. *svatováclavskou orlici* (tj. černou orlici s červenými plamenky, zlatým zobákem, drápy a jetelovými lístky na křídlech). Dosvědčena je – ovšem nebarevně – nejméně od druhé poloviny 12. stol. (dosavadní nejstarší doklad z doby knížete Bedřicha kolem r. 1180). Odvozena byla pochopitelně od orlice říšské. Později se postupně omezila na atribut Přemyslovců nebo přímo zemského patrona – sv. Václava. Někdy počátkem 13. století byla vytlačována novým znakem, lvicí (tj. jednoocasým lvem), měnící se asi v počátcích vlády Přemysla Otakara II. na lva (tj. s rozštěpeným ocasem), který pak státní symboliku zcela ovládl. Jeho první barevné vyobrazení přináší až poč. 14. století např. tzv. Pasionál abatyše Kunhuty (Národní knihovna Praha). Je to korunovaný stříbrný dvouocasý lev se zlatými drápy a korunou ve skoku vpravo. Štít je doprovázen helmem s královskou korunou, nad níž se pne klenot v podobě dvou černých křídel po osmi pérech s červenou a stříbrnou rouškou. Je pak užíván jako symbol Českého království i nadále, i když v době habsburské lze pozorovat snahy po jeho zatlačení do pozadí ve prospěch atributů říše římské. Vedle tohoto znaku, který byl někdy užíván i jako symbol souboru zemí České koruny, se ovšem prosadily i samostatné znaky jednotlivých zemí, jak je to dobře patrné na dvou nejvýznamnějších galeriích našich státních znaků, totiž na staroměstské mostecké věži ze sklonku 14. století či o něco málo později na hradě Točniku. Po jistém počátečním kolísání se pro Moravu ustálil znak červenostříbřitě šachované orlice se zlatými drápy a korunou na modrém poli, i když barevně je dosvědčen až v kodexu Manesse (a to ještě s červenočerným šachováním). Klenotem je orlí křídlo o 12 pérech, střídavě tři zlatá a tři černá, posázená dole zlatými srdéčky. Přikryvadla mají červenou barvu nebo hermelínovou kožešinu. Ze slezských knížectví mělo Opavsko prázdný štít s pravou polovinou stříbrnou, levou červenou, Těšínsko (jehož znak byl někdy symbolem celého Horního Slezska) zlatou orlici na modrém poli. Z těch pak, která byla k českému státu

připojena za Jana Lucemburského a Karla IV., je nejdůležitější erb knížectví vratislavského – černá orlice se stříbrnou pružinou na zlatém štítu (také ona je někdy užívána jako symbol celoslezský), a svídnického – kolmo půlená orlice s pravou polovinou červenou na stříbrné poli a levou černou na zlatém poli. Z ostatních zaslouží uvedení vévodství budyšínské (zlatá hradba s třemi zlatými stínkami na modrém nebi), zhořelecké (napříč půlený štít se stříbrným dvouocasým lvem na červeném poli v horní a zlatou či stříbrnou zdí v dolní polovině), markrabství dolnolůžické (vpravo kráčející červený vůl na stříbrném štítě) a vévodství lucemburské (červená lvice na stříbrném štítě modře mřežovaném).

Vedle státních znaků se u nás nejdříve uplatnily *znaky šlechtické*, a to ojedinele od sklonku 12. století, ať šlo o Hroznatů či o Vítkovce (pětিলístá růže v rozličné barvě znamená i štítu podle jednotlivých rodů), Vartenberky či další rody. Vedle této záhy velmi rozmanité a tematicky bohaté skupiny erbů se objevuje rovněž ještě ve 13. století heraldika církevní. Některé kláštery přebírají do svých znaků erb svých zakladatelů (např. Teplá tři paroží Hroznatovců) či erby řádové. Pražské biskupství má svůj erb doložený až od r. 1319 (zlaté břevno na černém poli), vedle něhož ovšem jednotliví biskupové a arcibiskupové používali i svých rodových znaků. Olomoucké biskupství má doklady starší – již z doby Bruna ze Schauenburka (1245–1281), totiž šest stříbrných špicí ve dvou řadách (4 + 2) na červeném poli. Znaky městské se objevují – nejdříve sporadicky – od sklonku 13. století. Pomineme-li Cheb, jenž tehdy nepatřil k českému státu, je nejstarší doklad z r. 1315 pro Brno. Po něm následují další, jež se rozmohly v druhé polovině 14. století a získaly váhu za husitství, kdy města na sebe strhla i politickou moc. Měšťanské znaky jsou doloženy zhruba od poloviny téhož století, aby v době barokní došlo doslova k explozi užívání erbů, což ovšem vedlo k ztrátě jejich exkluzivity. Zejména často se s nimi setkáváme v různých funerálních památkách, zejména náhrobcích, i když jejich nejstarší doklady lze klást už do věku 13.

Vznikem zahraniční politické reprezentace a legionářského vojska za první světové války se projevila již v r. 1917 potřeba symbolického, tj. heraldického vyjádření hlavních korporativních orgánů příštího státu. Vznikl tak jednak neheraldický emblem tzv. legionářského znaku (vzájemně se překrývající štíty se znaky historických zemí a Slovenska) a jednak ne příliš dokonalý znak Čsl. Národní rady v Paříži (tzv. Masarykův znak: čtvrcený štít – 1. pole: český lev; 2. pole: moravská šachovaná orlice; 3. pole černá slezská orlice s perisoniem a posléze ve 4. poli: na červeném štítě modré trojvrší se stříbrným patriarším křížem). Po vzniku Republiky československé v r. 1918 se stala problematika odpovídajících symbolů nového státu opět aktuální. Koncem r. 1918 ustavilo Presidium ministerské rady heraldickou komisi (G. Friedrich, J. B. Novák, L. Klicman, V. Vojtíšek, J. Kurs), jejímž úkolem bylo stanovit na základě aktuální státoprávní situace jednak státní znak, jednak i novou státní vlajku. V březnu 1920 předložila komise prostřednictvím Presidia min. rady parlamentu výsledky své práce jako návrh. Ty byly záhy schváleny a staly se zákonem.

Vlajku, která ovšem patří do problematiky vexillogické, (v poměru stran 2 : 3) tvořil bílý a červený vodorovný pruh do poloviny listu. *Státní znak* byl z praktických důvodů koncipován ve trojí podobě: jednak jako tzv. malý znak (na francouzském štítu v červeném poli dvouocasý stříbrný lev s čelenkou ve skoku se zlatou zbrojí; na čestném místě na hrudi lva umístěn znak Slovenska), jednak jako střední znak, tvořený předním a zadním štítem francouzského tvaru, (viz vyobr. 54), kdy zadní štít je čtvrcený: v 1. poli znak Slovenska, ve 2. poli znak Podkarpatské Rusi, tj. štípený štít, v pravém modrém poli tři zlatá břevna, v levém stříbrném poli červený vpravo hledící medvěd; 3. pole zadního štítu nese znak Moravy, tj. v modrém poli stříbrno-červeně šachovanou orlici se zlatou korunkou a zbrojí; 4. pole je vyhrazeno znaku Slezska, tj. černé orlici vlevo hledící s korunkou, perisoniem (= pružinou) na hrudi a červenou zbrojí ve zlatém poli. Přední štít nese v červeném poli stříbrného českého dvouocasého lva ve skoku s čelenkou a zlatou zbrojí). K této dvojici

znaků byl též připojen i velký znak, složený rovněž z předního a zadního štítu. Přední štít nesl znamení českého lva, zadní štít pak byl rozčleněn do sedmi polí třemi horizontálními pruhy tak, že první dva byly rozpůleny, spodní (třetí) byl rozdělen do tří znakových polí. Potom horní pravé pole neslo znak Slezska, horní levé pole obsahovalo znak Podkarpatské Rusi; v pravém středním poli byl znak Moravy a v levém středním poli pak znak Slovenska. V pravém spodním poli byl znak Těšínska (v modrém štítu vpravo hledící zlatá orlice), ve spodním středním poli pak znak Opavska (červeně a bíle půlený štít) a posléze v levém spodním poli se nacházel znak Ratibořska (půlený štít: v pravém poli vpravo hledící zlatá orlice s čelenkou, v levém poli stříbrno-červené štípení). Velký znak byl též vybaven štítonoši, tj. dvěma k sobě hledícími stříbrnými lvy, stojícími na zlatých lipových větvích, pod nimiž byla umístěna stuha s devizou „Pravda vítězí“. Vzhledem ke složitosti, bohatosti i dekorativnosti velkého znaku bylo ho užíváno přednostně na standartě prezidenta republiky, a to až do roku 1960.

Uvedená trojice státních znaků byla v platnosti až do r. 1938, kdy se jejich symbolika dostávala do rozporu se skutečnou politickou situací pomnichovské republiky (30.IX.1938 – 15.III.1939). Střední a velký znak situaci neodpovídaly vůbec a po přechodnou dobu (do vyhlášení autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi, tedy do listopadu 1938) mohl dočasně plnit funkci státního symbolu jen malý znak republiky. Z těchto důvodů byla 31.X.1938 reaktivována činnost heraldické komise (J. Prokeš, V. Vojtíšek, J. Hráský), která v podmínkách neexistence nové ústavy mohla připravovat jen alternativní návrhy. Po vyhlášení autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi 22.XI.1938 dospělo však Presidium ministerské rady k rozhodnutí převzít střední znak Československa z roku 1920 jako dočasnou a zatím relativně nejschůdnější heraldickou reflexi politické a územní situace státu. Tento oficiální znak zůstal v platnosti, jen ze setrvačnosti, až do konce léta 1939, ač faktickým rozpadem čsl. státu (14.III.1939) a následnou okupací českých zemí vznikly de facto dva

odlišné subjekty, totiž „Protektorát Čechy a Morava“ a „Slovenský štát“. Slovensko se však již 23.VI.1939 přihlásilo ke svému již tradičnímu znaku, kdy bylo modré trojvrší s patriarším křížem v červeném poli položeno na štít gotického tvaru. Současně byla vytvořena i slovenská vlajka, již se stal list (poměr 3 : 2) se třemi stejnými horizontálními pruhy v barvě bílé, modré a červené.

Jednání o heraldických symbolech „Protektorátu“ probíhala pak pod silným tlakem „zastupujícího říšského protektora“ od 17.III. do 19.IX.1939. Výsledkem (s platností od 6.X.tr.) bylo zřízení tzv. malého znaku (dvouocasý stříbrný lev se zlatou zbrojí a členkou v červeném poli francouzského štítu a tzv. většího znaku (čtvrcený francouzský štít, v jehož prvním a čtvrtém poli je český lev, ve druhém a třetím poli moravská šachovaná orlice). Kompozice vlajky byla volena tak, aby odpovídala trikoloře, tj. listu (poměr 3 : 2) se třemi horizontálními pruhy v pořadí barev bílá, červená a modrá ve stejných pruzích. V této podobě byly všechny symboly obou státních útvarů užívány až do počátku května 1945.

Čsl. zahraniční odboj s vědomím státní kontinuity převzal ve své vojenské a později i občanské části od listopadu 1939 všechny státní symboly z r. 1920. V praxi se však uplatnil, vedle státní vlajky, vesměs malý státní znak (v armádě) a velký státní znak na prezidentské vlajce. Po znovunabytí státní svrchovanosti v květnu 1945 a zvl. po podepsání smlouvy o odstoupení Podkarpatské Rusi (29.VI.1945) ztratil velký i střední znak Československa svoji platnost, nicméně na prezidentské standartě – jak již bylo poznamenáno – přežíval velký znak z r. 1920 nedotčeně až do r. 1960. Do téhož data se pak jako jediný oficiální znak státu používal malý znak republiky z r. 1920.

Politické a ideologické důvody vedly posléze v r. 1960 ke změně znaku, který měl vyjadřovat syntézu revolučních tradic s deklarovanou socialistickou povahou státu. Na červený štít ve tvaru husitské pavězy byl položen dvouocasý lev se zlatou zbrojí a bez členky, nad jehož hlavou se vznášela zlatě konturovaná pěticípá hvězda. Na hrud' lva byl vložen štítek španělského typu, nesoucí v červeném poli

modrou siluetu Kriváně, pod níž šlehala zlatá vatra. Emblémový ráz změněného slovenského znaku (symbolika Slovenského národního povstání) spolu s celou komposicí odlišných štítů a zcela neheraldického umístění hvězdy nebyl akceptován ani českou ani slovenskou veřejností a vedl v okamžiku snížení ideologického tlaku v r. 1968 k zesílení snah po změně státního znaku. Tyto snahy pak nabyly oficiálnější podobu zvl. v souvislosti s přípravou a posléze uzákoněním federativního uspořádání státu 28.X.1969. (Dotázáni byli: V. Vojtíšek, J. Šebánek, Z. Fiala, J. Novák. Návrhy byly pak publikovány v denním tisku.)

Období normalizace utlumilo jakoukoliv iniciativu po změně státní symboliky ve federativním slova smyslu, ač vnitřní společenské napětí soustavně sílilo. Až v první třetině roku 1989 začaly vyvíjet stranické orgány opatrnou a utajenou snahu o některé úpravy státního znaku; z realizace však sešlo. Teprve po listopadu 89, a to již 23. 1. 1990, inicioval prezident republiky se Federálním shromážděním změnu státního znaku (návrh Jiří Louda) spolu s úpravou názvu republiky. Jednání expertní komise, zahájená 5.II.1990, doporučila přenést řešení nejprve na zastupitelské orgány obou republik, čímž se proces vytváření republikových i federálních státních symbolů značně usnadnil. Ústavním zákonem SNR z 1.III.1990 se znakem Slovenské republiky stal gotický štít červené barvy, na nějž položeno modré trojvrší se stříbrným patriarším křížem. Ústavní zákon ČNR byl vydán 13.III.1990 a zaváděla se jím dvojice znaků. Jednak malý znak České republiky, tvořený českým dvouocasým lvem ve skoku se zlatou zbrojí a členkou v červeném poli štítu francouzského typu. Velký znak ČR tvořil čtvrcený štít francouzského typu, v jehož 1. a 4. poli je stříbrný dvouocasý lev s členkou a zlatou zbrojí v červeném poli, ve 2. poli je umístěna v modrém štítu stříbrno-červeně šachovaná orlice s korunkou a posléze ve 3. poli (zlatém) je černá orlice s červenou zbrojí, zlatou korunkou a perisoniem, zakončeným po obou stranách stříbrnými trojlístky. Na základě republikových znaků byl posléze konstruován znak federace (ČSFR), tvořený

– podle požadavku zástupců SR o 50 % podílu Slovenska na ploše štítu – čtvercovým štítem, kdy v 1. a 4. poli je malý znak ČR a ve 2. a 3. poli znak SR. Jednotlivá pole jsou od sebe oddělena zlatými linkami. Autorem oficiálního provedení byl J. Skalník. Na prezidentské standartě je umístěn znak federace, pod nímž na volně ložené stuze, zakončené vždy třemi zlatými lístky, je latinsky psaná devisa „Veritas vincit“. Lem listu prezidentské vlajky tvoří tradičně kombinace bílo-modro-červených plamének. Federální symboly byly přijaty FS ústavním zákonem z 20.IV.1990. Ještě před zánikem ČSFR pak došlo k přijetí zákona ČNR 17.XII.1992, jímž se upravovala státní symbolika České republiky. S výjimkou státní vlajky byly recipovány již existující heraldické symboly z 13.III.1990.

Hlavní náplň současné heraldiky tvoří však rozvoj znaků městských, který dostal impuls vydáním vzorových statutů pro městské národní výbory z roku 1967. Tu se jednak navazuje na staré tradiční skutečnosti, nicméně zejména u nových měst se prosazuje symbolika současné reality, naznačující, že heraldika není zcela mrtvou záležitostí, i když její dosah je pochopitelně dost omezený. Vytváření těchto znaků je pak zcela v kompetenci příslušných institucí.

Doplňkem základních heraldických kategorií jsou ještě různé rytířské řády, které jsou leckdy – ale zbytečně – vyčleňovány do samostatné vědy, zvané faleristika. Tyto řády vznikaly nejdříve v souvislosti s ochranou svatých míst v Palestině, pak se ovšem vymanily z církevního prostředí, sdružující podle různých aspektů vybraná společenství osob.

Tu pak byla prováděna různá kategorizace členství, obražející se navenek v barvě příslušného řádu (ty měly zpravidla podobu různě modifikovaných křížů) i v příslušných řádových stuhách či v honosnějších případech v řetězech. Z nich se pak časem vyvinuly odznaky, jejichž novodobá záplava se ovšem už vymyká vědeckému zpracování a zkoumání. Obdobně lze hovořit i o dnešních vlajkách a praporech, které jsou v rámci vexillologie z vědeckého hlediska podobnou okrajovou záležitostí.

54) Státní znak Československé republiky podle zákona z r. 1920